

Yeni Türkmen Edebiyatı

Category: Edebiyat

öwreniş,Goşgular,Kitapcy,Poemalar,Romanlar,Sözler,Türkmen dili
написано kitapcy | 23 январа, 2025

Yeni Türkmen Edebiyatı YENİ TÜRKMEN EDEBİYATI

“Ancak vatanperverlik üzerine ve halk ruhuyla yazılan ve yaratılan eserler hiç bir zaman ölmezler. Onlar klâsikleşerek halkın millî hazinesi haline gelirler. ”

Saparmurat Türkmenbaşy

Yeniden Yapılanma Dönemi ve Türkmen Edebiyatı

Bağımsızlığın ilk yıllarında yeniden yapılanma dönemi denilen kısa bir dönem başlamıştı. Bu dönem, Türkmen edebiyatında da büyük değişikliklerin olacağını haber vermektedir. Ancak, edebî dalgalanma olmasına rağmen bunun belirgin neticeleri yoktu. Edebiyat dünyasına ise coşkulu gençler toplanmıştı. Önceki sistem gerçekten de hiçbir talebi karşılayamıyordu. Türkmen Sovyet edebiyatı kendi devrinin sonuna gelmişti. Bu dönemin diliyle söylemek gerekirse, birçok şeyin “modası geçmiş”ti. “Sovyet edebiyatı” olarak adlandırılan dergi de okuyucularının isteğini karşılamıyordu. Okuyucu, her ne ise bir yenilik beklentisi, şair ve yazar da bir yenilik arayışı içindeydi. Kısacası, Türkmen edebiyatı bir değişim beklemekteydi.

Elbette, bir iki şair ve yazar arasında, eskiyen sistem hakkında, genellikle bu devrin durumu yönünde, doğrudan doğruya gerçeği dile getirmeyi deneyenler de yok değildi. Halkın ve bir o kadar da okuyucunun, ateşi ile girip külü ile çıkan Berdinazar Hudaynazarov, Kerim Gurbannepesov, Rahım Esenov gibi bilgeler, Durdımuhammet Gurbanov, Osman Öde, Kakamurat Ballı, Nobatgulu Recep, Annagulu Nurmammet, Şahribossan Geldimammedova gibi gençler gerçeği yansıtan eserleri ile Türkmenin millî yönünü belirgin olarak göstermeye yeni yeni başlamışlardı. Bu durum, edebiyatın yeni bir

döneminin daha başlayacağını habercisiydi.

İşte Kerim Gurbannepesov'un "modası geçmiş" şiir, tamdıra,[1] tandır, keteni,[2] el arabası, cins atlar, selâm ve ilişkiler hakkında büyük bir ustalıkla söyledikleri bunun canlı şahididir. Üstad şairin son zamanlarda günlük hayatta dikkatten kaçan, Türkmenin millî özelliklerine ait şeyleri seçip alması boşuna değildir. Aslında onları korumak, kendi millî kimliğini korumaktır. Türkmen tamdırası ile Türkmen tandır. Sözlerin şeklindeki benzerlikten başka benzerlik yok gibi. Ama tamdıranın teline vursan tandırdan da ses çıkacak şekilde, yazar millî bağların halkalarını kendi okuyucusuna açıkça gösterme eğilimini göz önünde tutmuştur:

Tamdyra modadan gaçýar diýýärmiň?
Düşünýän, tamdyra diýýäniň dutar!
Ýöne tamdyralar modadan gaçsa,
Şol gün tamdıraňam modasy gutar!
Arkaýyn çalyber tamdyraýygňňy,
Modalar sowular, myş-myşlar geçer,
Eje, kaka heý modadan gaçarmy?!
Tamdyra kakarydyr, tamdyram-ejeň!

Yazar, başlangıçta şaka yollu söz etse de, sonunda diyeceğini doğrudan yüze vurur gibi söylemektedir. Şairin en son dizede, bu mesele üzerine diyeceği şeyi başarılı bir şekilde toparlaması, yüksek bir seviyeye ulaşan ustalığını gösteren bir işarettir.

Berdinazar Hudaynazarov, kendisinin yetmişli yıllarda yazdığı "Gumlular" romanında, çölde yaşayan Türkmenlerin hayatından alıntı yaptığı şu kısacık paragrafta, çok önemli ve belirgin bir gerçeğe büyük bir incelikle yer vermektedir: *"Bir insanın yargılanışını ilk kez görüşümdü. Kendimi bildim bileli bizim obamızda suç işleyip işi mahkemeye düşen bir insanı gördüğüm yoktu. Tam otuz yedi yıl sonra obamızdan iki çobanı götürdüler. Onların ne suçu olduğunu, ne kadar ceza kesildiğini de bilemedik."*

İşte, size millî yaşayışın çöldeki Türkmen tipi. Dikkatle

dinleyin, yeniden okuyun, eser suç denilen şeyin kıyısında dahi görünmeyen çöl Türkmeninden söz etmektedir. Okuyucunun gururunun sınırı yok, ancak maalesef, baskı yılları onun da iki suçsuz çobanını elinden almıştır. Bu hayatın acı gerçeğidir. Ancak yazar, çöldeki Türkmenin iç dünyasını belirgin bir şekilde gösteren bir yazardır. Bunu edebiyat araştırmacısı Osman Öde, tam olarak şöyle tasvir etmektedir: *“Berdinazar Hudaynazarov’un edebî yönü, XX. asır Türkmen edebiyatında büyük bir hadisedir. O, Türkmen edebiyatına çöl insanının ahlâkî ve psikolojik dünyasını getirmiştir.”*[3]

Seksenli yılların Türkmen edebiyatında, güçlü bir gelişimin, daha doğrusu yeni fikirlerin coşkulu bir akımının olduğunu anlamak gerekir. Yeniden yapılanma dönemi, aslında Sovyetler Birliği’nin tarihinde 1985 yılında başlamış olsa da, onu siyasî hadiselerle dönüştüren, edebiyatta toplumla ilgili fikirlerdeki dirilişin yavaş yavaş yeşermeye başlamasıydı. Bu tür meselelerde edebiyat her zaman ön saflarda olmuştur. İdeolojik dönemlerde yükümlülüğün en çok hangi yöndeki insanların omuzlarında olduğunu düşünecek olursak, ilk olarak kelimelerle uğraşan insanlar akla gelir. Mesele bu yöne çevrildiği için Türkmen edebiyatının Sovyet döneminin ilk günlerinden itibaren sıkıntılı günler geçirdiğini hatırlayalım. Türkmen edebiyatının ilk köklü romanı sayılan Aygıtlı Adım ve yazarı Berdi Kerbabayev’in 20’li, 30’lu yıllarda ve sonraki dönemlerde ne kadar zor günler geçirdiği, romanının ideolojik özelliklere sahip olması için değiştirilmeye mecbur edildiği,[4] “Gorkut Ata” destanlarının yasaklanarak onun üzerinde çalışan insanlara suçlu hükmünde bakılması[5] meselenin kökünde yatan maksadın ne olduğunun habercisidir. Hatta büyük Mağtımgulı’nın şiirlerinin önemli bir kısmının dinî yön olduğu düşüncesiyle neşir edilmemesi, Ata Govşudov’un Göktepe savaşı ile ilgili olarak yazdığı Perman adlı romanının 40 yıl boyunca basılmaması da ideolojik yasaklamaya açık birer örnektir.

Yeniden yapılanma rüzgarı öncelikle edebiyatta esmeye başlamış, hatta bu durum, yani fikrî diriliş, siyasette su yüzüne çıkmaya başladığında, onu geliştirenler de öncelikle

yazarlar olmuştur. Eğer meseleye bu anlamda yaklaşacak olursak, o zaman yeni bir düşünce seli ile yeni bir neslin ortaya çıktığını görürüz. 80'li yıllarda edebiyata adım atan gençler, yeni coşkunun, yeni fikrin kazanında kaynadılar. Daha doğrusu genç beyinler, henüz “ideolojinin batağına batarak yetişmeyenler” için bu durum, devrin cömertçe sunulan büyük fırsatı oldu. Burada büyük tarihî bir gerçek ortaya çıkmaktaydı; şimdi her fikir, hatta her satır önceden söylenen bütün çürümüşlüğüne karşısına hem kalkan hem de ok olarak çıkıyordu. Kelimenin tam anlamıyla edebiyata büyük bir kuvvet ile gelinmişti.[6]

Bu sebeple olsa gerek, 80'li yıllarda edebiyata gelen nesle herkesin bakışı ümit dolu olmuş, yeni nesil devrin talebi doğrultusunda gelmiştir. Bu yıllarda, edebiyata gelen yeni neslin en meşhurlarından birisi olan yazar Annaguli Nurmammet'in o dönemde Sovyet Edebiyatı olarak çıkan dergide yayımlanan “Tabut” adlı uzun hikâyesini hatırlamak, hem yeni akımın gücünü hem de eserlerinin ülküsünü ortaya koymayı sağlayacaktır.

“Tabut” adlı uzun hikâyesi, tam o günlerin hayatını anlatan ve oldukça gerçekçi yazılan bir eser olması ile ayırt edilmektedir. Bu eserde hayat gerçeği ile edebî gerçeği tamamen bağdaştırarak gösterebilmesi, genç yazarın ustalığını, becerisini açık bir şekilde ortaya koyan faktörlerden birisidir. Eserdeki kahramanlardan Gicen Galkanov ile Cövher Nazarov birbirinden tamamen farklı karakterdeki insanlardır. Fakat eserdeki ana fikir; çürümüş, ruhu hastalıklı cemiyetin tabuta konularak defnedilmesidir. Totaliter tecrübeden öğrenilecek şey kalmamıştır, sadece insanları zincirle bağlamıştır. O zincir ise, Cövher gibi gençlerin değerli bir bıçak gibi keskin zekâ ve keskin akılları ile kesilip atılmazsa, daha çok insanı bağlayacaktır. İşte, edebiyata gelen genç yazarın o dönemdeki hayata bakışı bu şekildedir. Yeniden yapılanma devrinin edebiyatı, yeni bir edebiyatın zamanının yakınlaştığını açık bir şekilde göstermiş, eski edebiyatın artık gücünün kalmadığını ortaya çıkarmıştı. Edebiyatın önceki edebî eserleriyle yüklü arabasının gıcırtısı

gittikçe artmaktaydı. Gıcırtının edebî mazmunu, açık bir şekilde “Sonun ya bugün ya da yarın” demesiydi. Bu, edebiyatta ustalık yönünden de fikir yönünden de yenilenmek demektir. Asıl mesele de edebiyatın şimdi kuru bir sözlük halinden çıkıp, devrin değişmesine, insanların fikirlerinin gelişmesine, hakikate yaklaşmasına doğru yol göstermesiydi.

Bağımsızlık Dönemi ve Yeni Türkmen Edebiyatı

Türkmenistan bağımsızlığını aldıktan sonra bağımsız Türkmen Devleti’nin ortaya çıkması ile edebiyatın gelişmesinde bütünüyle yeni devir başlamıştır.[7] Daha önce Öde’nin de sözünü ettiği bu dönemi “Yeni Türkmen Edebiyatı” şeklinde adlandırmak doğru olacaktır.

Edebiyatın ufku genişlemiş ve kendi edebiyatımız olarak yaygınlık kazanmaya başlamıştı. Millî edebiyatımız halkımızın derin geçmişinin, bugününün manevî elçisi olarak dış ülkelerde uluslararası saygınlığa lâyık olmuştu.[8]

Gerçekten de, bağımsızlık yıllarının bir elin parmaklarıyla sayılabilecek yaklaşık on yılı Türkmen edebiyatının yeni döneminin sayfasını kendi okuyucuları için daha da geniş açmasını sağlamıştır. Kısaca, yeni dönem yanı sıra yeni Türkmen edebiyatını da getirmişti. Bu aslında, bağımsızlık döneminin yeni talebiydi.

Bu dönem şimdi daha derin ve farklı bir şekilde hesap sormaktaydı. Önceki dönemin övgü ve abartılarının, yukarıdan onay alarak gelen sindirici politikalarının, millî medeniyetin, millî mirasın, millî tarihin, dilin, sanat konusunda yol açtığı boşlukların sebeplerini sormaktaydı. Bunu sayın Saparmurat Türkmenbaşı zamanının yeni nesli de talep etmekteydi.

On yıl! Başlangıçta az gibi görünse de, düşüncelisi ferasetli, dikkatli Türkmenin yeni neslinin olgunluğa ulaşması için yeterlidir. Bu süre içinde, bir çocuk orta mektebi bitirerek, ilk bilimsel bakış açısıyla tanışıp, üniversitenin kapısından geçebilmekte veya üniversiteye giren ergenlik çağındaki bir genç, onu tamamlayarak, iş alanında beş yıllık bir tecrübe

edinebilmektedir. Kısaca; yeni bir nesil vardır. Bu nesil, şüphesiz kendisi de bağımsızlıktan payını alan, ona sıkıca yapışan, Türkmenbaşı zamanının neslidir.

Yeni Türkmen edebiyatının, “bağımsızlık” meselesinden ders alan okuyucusunun algılayışı çok farklıdır. O şimdi çekinmeden kendisinin aslının kim olduğunu bilmek istemektedir. Ona şimdi “Sen Sovyet insanısın.” denilemeyeceği veya onun “Sovyet insanı tipi” ile kandırılmayacağı açıktır. O kendi yurdunun, vatanının bilgi ve talimatlarını inceden inceye almak istemektedir. Ona şimdi önceden olduğu gibi “Moy adres Sovetskiy Soyuz!”[9] dedirtilemeyeceği de açıktır. O kendi millî kahramanlarını açıkça öğrenmek istemektedir. Oğuz Han’ı, Köroğlu’nu, Dede Korkut’u, Selçuk Bey’i, onun torunları Çağrı ve Tuğrul’u ve diğer büyük şahsiyetleri tanımak istemektedir. Şimdi kendi millî bayramlarını her dönem özgürce kutlamak, yaşadığı evin içinde gizlice kurban kesmek için elinde leğen tutmayı artık reddetmekte ve bir gecede çekilen “dikenli tellerin” ötesinde kalan akrabaları ile görüşmeyi istemektedir. Çocukken yitirdiği, o zaman da “halk düşmanı” ilân edilerek beklenmedik bir şekilde kaybolan babasını sessiz, masum bakışları ile sormak istemektedir. Türkmenler için âdeta Kâbe gibi görülen Göktepe Kalesi’nin etrafındaki engebeli, tümsekli yerlerin sıradan kum tepeleri olmadığının artık idrakindedirler. Nabzı, daima “gerçek” diye atan, bu ve buna benzer istek ve arzularla dolu yeni nesil okuyucuların talebini karşılama gayretinin, yeni Türkmen edebiyatının önüne meseleleri açıkça serdiği anlaşılmaktadır.

Yazar Osman Öde, bağımsızlık döneminin edebiyatının birinci maksadı konusunda şu neticeye varmaktadır: “Bağımsızlık döneminin edebiyatının en önemli farkı üzerine söz edildiğinde, onun ilk etapta millî maksatlara hizmet eden edebiyat olduğunu söylemeliyiz.”[10]

Evet, gerçekten de yeni olgunlaşan edebiyatın kendine özgü ve dönemle ilgili sorularla yoğrulan talepleri bulunmaktaydı. Taleplerin özellik gösteren yönü de edebiyat eserlerinin bütün türlerinde Türkmen millîliğine, Türkmen ruhuna, diline ve âdetlerine ağırlık verme mecburiyetini ön plâna çıkarmaktaydı.

Bu, edebî bir ifadeyle “Yürü Ayvaz’ım dönelim dağlara” demekti, yani aslına dönmek demekti.

Bu eserlerden kısa kısa söz ederek, genel düşünceyi çıkartabilmek için şiir, hikâye, roman veya dramalardan, bağımsızlık döneminde çeşitli yönlerden, her biri kendi türünün en iyisi sayılarak övgüye lâyık olan köşe taşlarından söz etmek gerekmektedir.

Bağımsızlık Dönemi Edebiyatında Şiir Sanatı-Nazım

Edebiyatın bütün dönemlerinde olduğu gibi, yeni Türkmen edebiyatında da nazım ön plândaydı, dersek yanılmış olmayız. Şiir sanatı Türkmen millîliğinin, bağımsızlığının müjdecisi ve davetçisi görünüşünde kendisini göstermeye başlamıştır. Ancak eskilerden farklı oluşu açık bir şekilde hissedilmektedir. Öncelikle anlaşılması gerekenlerden birisi şiirde bağımsızlığın şairane vasfının geniş çapta yer kaplamasıydı. Çünkü bu dönem, başta da değindiğimiz gibi, beklenen dönemdi.

Yeni Türkmen edebiyatının nazımının konusunun esas olarak üç şairane noktada birleştiğini söyleyebiliriz. Bir başka deyişle, yeni Türkmen edebiyatının nazmı, Türkmenin saç ayağının üstüne kuruludur. Kısacası, bu dönem şiirindeki bağımsızlık tasviri, “Halk, Vatan, Türkmenbaşı” şeklindeki şairane üçgeni andırmaktadır. Anlaşılması gereken bir diğer unsur da şiir dilinin söz varlığının öncekilerden daha farklı olmasıdır. Yeni Türkmen şiirinde de eski, tarihî ve millî söz varlığı ön sıraya çıkmıştır. Yeni Türkmen edebiyatının nazmında okuyucular, önceden de kendilerine aşina olan Türkmen yazarlardan B.Hudaynazarov, B.Cütdiyev, A.Atabayev, A.Ağabayev, S.Örayev, K.Tanrıgüllyev, Y.Durdiyev, G.Şaguliyeva gibi şairlerin yeni devri tasvir eden birçok şiiriyle karşılaşmışlardır. Ancak mazmun kökünden farklıdır.

Yeni Türkmen şiirlerinin ahengi Türkmen saz sanatının büyük ustası Millî’nin dutarından çıkan millî bir ses gibidir:

Oğuzhanlar, Göroğlular aslıdır,

Misilsiz halısı mün bir tüyslüdür...

(B. Hudaynazarov, Türkmenin, 77),

Halıs bez bolupdın keç ıkballedan,
Yöremeli boldun ağır yollardan,
İne, indi uzak-uzak illerden,
Görüsmäge didar-didara geldi.

(B. Hudaynazarov, Garaşsızlık Aydımı, s. 78),

Gökdepe diymeklik-gala diymekdir,
Pirin demi düşen doga diymekdir.
Gan bilen yazılan nama diymekdir,
Özün halal bolsan, Kabe diymekdir.

(B. Cütdiyev, Türkmen Kabesi, s. 81)

Doguldı ol yaşıl övsüp, parlayıp,
Döşüne dakınıp Ay, yıldızları,
Ona kuvvat goşdı, nepislik bilen,
Oguzhanlan, Alp Arslanlan düşenen-
-Gadım halılarının gözli-ızları...

(A. Ağabayev, Göz-Guvancım, Buysancım!, s. 99)

Mukaddesdir suvun, duzun,
Sen gucur keramat-Vatan.
Kıbla özün, Kabe özün,
Sen şeyle keramat Vatan

(A. Mammedov, Vatan.)

Garaşsız Vatanım, Biribarım bar,
Oguzhan, Göroglı, aslı zorum bar,
Magtımguılı, Aşık Aydın pirim bar,
Gussa batıp, sazlar çalan Türkmen men,
Könüllere nağış salan Türkmen men

(K. Tanrıgülıyev. Serdar Bilen Arşa Galan Türkmen Men),

vd.[11]

Sergilenen dizelerden de anlaşıldığı üzere, yeni Türkmen edebiyatında nazmın gerçek yüzü belirgin bir şekilde verilmektedir. Bu yüzde ise müjdeli haberin izleri, mutluluk ve sevinç görülür.

Yeni Türkmen edebiyatında bağımsız Türkmenistan'ı vasf eden geniş hacimli birçok şiir yazılmıştır: "Prezidentin Perzendi" (S. Örayev), "Ak Atlı" (Y. Durdıyev), "Mün Gün" (A. Ağabayev), "Yüpek Yolu" (A. Atabayev), "Watannama" (Torum Yaylan Bataşı), "Serdar Kasamı" (Annageldi Nurgeldiyev), "Türkmen Tugı" (Tağan Söhbedov), "Tarıhı Dürdânelik" (Govşut Şamıyev), "Watannama" (Seyitmammet Hıdırov) vd.

Genel olarak ele aldığımızda, yeni Türkmen şiiri hakkında şu neticeye gelmek mümkündür:

Türkmen okuyucuların çoğu tarafından önceden tanınan şairlerle, edebiyat dünyasına yeni katılan genç şairler, bağımsızlık döneminde Türkmenistan Devleti'nin bağımsızlığı, vatanın özgürlüğü, Devlet Başkanı, Türkmenistan'ın millî nişanları, Türkmen dili, millî bayramları, kurulan yeni binalar ve gezi yerleri, eski Türkmen şahsiyetleri, Göktepe kalesi, Aşık Aydın Pir'in eserleri ve daha birçok konuda coşkulu şiirler yazmışlardır. Böylece de birtakım lirik şiirler ortaya çıkmıştır. Bu dönem şiirinin esas özelliğinin dönemin coşkusunu dile getirmesi, dil zenginliği, millî vasfı, Oğuzname geleneğine geri dönmesi, gerçek vatan sevgisine yönelmesi ile ayrıcalık kazandığını söylemek mümkündür.

Yeni Türkmen Edebiyatında Hikâye

Nesirde de bağımsızlığın beyanı kendi yerini aldı diyebiliriz. Osman Öde, K. Ballıyev, A.Nurgeldiyev, R.Durdıyev, Ahmet Halmıradov, S.Yazova, G.Orazgulıyev, Ö.Kulıyev, G.Danatarov gibi birçok yazar, bu yönde kendi beceri ve ustalıklarını okuyucuları ile paylaşmışlardır.

Yazar Sona Yazova "Ene Gayratı" adlı hikâyesinde; Gurbansoltan

Ana'nın tipini kendine özgü bir şekilde canlandırmıştır. Gurbansoltan Ana kocasının cephede vefat ettiği haberini aldığı anda, kalbindeki derin üzüntü ve hasret artar, fakat bu ağır trajedinin önünde ezilmez, bu durumu, yenmek için büyük bir gayrete girer. Bu durum, tipik bir Türkmen anasına mahsus özelliktir. Yazar kendi eserinde annenin hayatından alınan bu küçük kısım ve onun özelliklerini ustalıkla verebilmiştir.

Gazeteci yazar Kakamurat Ballıyev ve Annageldi Nurgeldiyev'in birlikte kaleme aldıkları "Peder Tumarı" adlı belgesel nitelikli hikâyede, Başkan Saparmurat Türkmenbaşı'nın çocukluğu, yetişkinlik yılları, gençliği, öğrencilik yılları, göreve başlayış yılları hakkında geniş olarak bilgi verilmektedir. Yazar Hudayberdi Durdıyev, "Yapık Yollar Açıldı, Millî Ağa" adlı belgesel nitelikli hikâyesinde, Türkmenin tanınmış sazendesi Millî ile ilişkili olan bazı vakaları hiçbir şeyi atlamadan olduğu gibi anlatmıştır. Hikâyenin vakası günümüzden otuz kırk yıl öncesinde cereyan etmiştir. Dış ülkelerden, İran'dan Millî Ağa'ya mektup gelir. Totaliter düzene göre bu durum, Millî Ağa'nın artık işinin bittiği, anlamına gelmektedir. Mektubu öncelikle kendisi açıp okuyan kibirli redaktör hiç olmayacak bir şekilde Millî Ağa'nın üstüne gider.

Bu durum, bu devir için çok büyük bir suç işleyip de yakalanmaktan da beterdir. Bilge sazende bir saz aşığından sazendeye gelen bir mektup için bütün idareleri dolaşmak mecburiyetinde kalmıştır.

"Yapacağını içinde saklayan idare", "kara saçlıyı bir anda ak saçlı yapabilen idare" gibi adların takıldığı, o dönemdeki Devlet Güvenlik Komitesi'nin gizli sırlarının halka açılışı üzerine Türkmenistan halk yazarı Rahım Esenov "Sırlı Toslamaların Pidaları" (Aşgabat 1995) adlı kitabını yazmıştı. Yazar eserinde Türkmen edebiyatının tarihinde ilk kez gerçek arşiv belgeleri esasında, Türkmenin sevdiği oğullarından kardeş Berdiyevlerin, S.Övezbayev'in, M.Geldiyev'in, O.Vepayev'in talihi ters dönen ikbalini açıkça anlatmayı başarmıştı.

Genç yazar Gurbannazar Orazgulyev'in "Gazma Gara Dutar" adlı hikâyesinde güçlü Aşık Aydın Pir'in eserlerinin Sovyet devrinde kötülenmesinin acı yönleri anlatılmıştır.

"Dışarısı gürültülüydü. Fokurdayıp duran kazanı, sacın bir ayağından kağıtla tutarak kaldıran adam deve gibi kükrüyordu.
– Akmurat Amanoviç, siz bölgenin ideolojiden sorumlu dalının töhmetini omuzunuza alarak, alelade bir kerametli yer diyerek burasını ne yapmışsınız?
– Getir, sür buldozerini!"

Genç yazar bu edebî hikâyesinde eski örf ve âdetlerin düşmanı olan Akmurat Amanoviç'in dinî unsurlara iğrenerek baktığını, Hıdır Ağa, Tanrıberdi, Hayıtcan gibi mütevazı insanların göğüs gerip Aşık Aydın Pir'in eserlerini Tanrı tanımazlardan koruyuşunu ustalıkla anlatmıştır (A.Garayev, Garaşsızlık Dövrünün Türkmen Prozası).

Genç yazar Ödegeldi Kulıyev'in "Türkmene Haram Yokmaz" adlı hikâyesinde Başkanın "helâl" kavramı üzerinde duruşundan ilham alınmıştır. Eserde Moskovalı askerlik arkadaşını Aşgabat'a misafirlige davet eden dürüst Tarhan Ağa'nın başından geçen küçük hadise vasıtasıyla haram yemenin kötü tarafları anlatılmıştır (A.Garayev Garaşsızlık Dövrünün Türkmen Prozası).

Yazar Ahmet Halmırad'ın İman Sırı (1995) adlı kitabındaki "Gövnüm Dönmez", "Ak Kebelek", "Gulp", "İman Sırı", "Diyarbekir, Hoş Gal İndi!", "Gurruk" gibi hikâyeleri dönemin güncel vakaları ile okuyucuların dikkatini kendisine çekebilmiştir.

Kısaca söylemek gerekirse, yeni Türkmen hikâyeciliği önceki devir ile yeni devrin farklı taraflarının karşılaştırılmasındaki edebî anlatımla su yüzüne çıkan eserler toplamıdır. Gerçekten Sosyalizm devrinde Türkmenlerin millî gelenek ve göreneklerinin, dinî inancının, millî bayramlarının daralan ufkunun şimdiki nesirle kendi lââyık olduğu yeri, yetkin durumunu bulduğu söylenebilir. Genel olarak bağımsızlık döneminde, Türkmen halkının beklentilerinin verilmeye

başlayışının, edebî beyanda ulaşılan aşamaların giderek üst seviyeye ulaştığını da söylemek mümkündür.

Yeni Türkmen Edebiyatında Roman

Bu devrin romanları hakkında henüz yapılacak köklü işler önümüzde durmaktadır. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu dönemde roman türüne yönelen Türkmen yazarlarının sayısı çok azdır. Bunun sebeplerinden bazıları şöyledir; birincisi döneme uygun tema bulmak şarttı, ikincisi bu tema önceden yoğurulmuş olmalıydı ve ona da hazırlıklı gelinmeliydi, üçüncüsü günümüzde, önceki okuyucuların olmadığına kanaat getirilmeliydi. Bu şartların hepsinin bir araya gelmesinin, oldukça kabiliyetli, becerikli, her yönüyle hazırlıklı bir yazar gerektireceği görünen bir şeydi. Bunun için roman türüne başvuran Türkmen yazarlarının sayısı şimdilik az olmakla kalmaktadır. Bunun için daha vakit vardır, gelecekte romancılarımızın sayısı çoğalacaktır. Ancak bu ifadeler, yeni Türkmen edebiyatının bu dalının tamamen boş kalmış olduğu anlamına da gelmemektedir.

Bağımsızlığın ilk yıllarında kendi gücünü, dönemle bağlantılı olan romanlarda deneyip gören Annagulı Nurmammet gibi dinamik genç yazarlarımız da vardır. A.Nurmammet, sözün tam anlamıyla yeni Türkmen edebiyatının duruma göre hazırlıklı romancısı hükmünde kendisini göstermeyi başarmış bir yazardır. Bağımsızlık devri ona beklenen fırsatı vermiş, o da çok yıllar yüreğinde sağlam bir yer tutmuş olan temalar hakkında, yürekten, içtenlikle gerekli eserleri, döneme uygun romanları yaratmayı başarmıştır.

Biz yeni Türkmen edebiyatının ağır ve büyük sorumluluk gerektiren bu türünde, zahmeti bütün yüküyle omuzlarına alabilen, okuyucuların hevesli gönlünün eksikliklerini dolduran yetenekli Türkmen romancısı, uluslararası Mağtımğulı ödülünün ve yine uluslararası Türk Dünyasına Hizmet ödülünün sahibi, zeki, bilinçli yazar Annagulı Nurmammet'in eserleri, daha doğrusu onun romanlar zincirinin ilk kitabı ile yetinmek istiyoruz, çünkü bütün romanlar

dizisinden söz etmenin çok büyük sorumluluğu ve geniş bir zamanı gerektireceği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, yazarın romanlarına hevesli okuyucular için, Dr. Salim Çonoğlu'nun bu romanlar hakkında geniş araştırmaları bünyesinde toplayan, Annagulı Nurmammediñ Romanları (Ankara 2001)[12] adlı hacimli kitabını okumalarını tavsiye ediyoruz. Oğuz Yurdu yazarın romanlar dizisinin ilk noktasıdır. Yazarın romanlar dizisinin, farklı bir anlamı kendisinde toplayan Oğuz Yurdu, Ulu Göç, Önde Deñiz Bar, Öçmeyen Uçgun, Altın Yay adlarındaki romanlar dizisinin düzeninde anlam, sırada gizlenmiştir. Bu sıranın başı; zamanın başlangıcı en eski geçmişimiz, tamamlanışı da bugünkü zamanımızdır.

Yazarın Oğuz Yurdu romanı Türkmen Türkçesiyle 1999 yılında ilk kez Ankara'da neşredilmiştir. Türkmen yayıncılığında bu romanlar dizisi, Türkmen edebiyatını, Türk dünyası edebiyatında ve uluslararası düzeyde, temsil edebilecek[13] büyük edebî olay ve tarihi edebîleştiren büyük bir destan hükmünde ortaya çıkmıştır.[14] Bu romanın bir süre tarihimizi yeniden yazan bilim adamlarımız için çok kıymetli bir el kitabı olarak, sadece edebiyatımıza değil, tarihimize de büyük faydalar sağlayacağı anlaşılmaktadır.[15] Bu romanlar dizisi, yeni Türkmen edebiyatının müjdecisi olarak görülmektedir.[16] Oğuz Yurdu nun Türkmenistan Devlet Roman Yarışmasında birinci seçilmesi, Milenyum Türkmenin Altın Asır ödülünü alması da bu özelliklerinden dolayıdır.

Oğuz Yurdu romanı esas itibarıyla üç büyük bölümü kendi içine almaktadır. Bunların birincisi "Altın yaym buşluğu" (Altın yayın müjdesi) şeklinde adlandırılmaktadır. Bu adın boşuna konulmadığını da belirtmek gerekir. Bu usta yazarın, okuyucuyu, romanlar dizisinin ilki olan romanıyla en sonundaki eserine kadar kendi okuyucusu saydığının bir işaretidir. Bu durum, önceki devirde Aygıtlı Adım in birinci kitabı, ikinci kitabı veya Doğanlar romanının birinci kitabı, üçüncü kitabı gibi adlandırılışından tamamen farklıdır. Demekki, romanlar dizisi biribiriyile tam olarak uyumlu, biribirini tamamlar şekilde ilişkilidir. Bu ilişkide, yazarın başarılı anlatımında tarihin öncelikli olması, olup biten hadiselerin gelişimini,

kahramanların farklılığını, değişimini yavaş yavaş incelemeye daha da imkan tanır.

Yazarın bu romanlar dizisinin köklü yapısını, eserin iç yapısını eskiden bugüne, bugünden de geleceğe uzanan etnik bağlantıda alması, onun asla diğerlerine benzemeyen kendine özgü niteliklerini göstermektedir. Tarihî deliller ile edebî ustalık bakımından kendi içinde yeterli bu ilişkinin temeli, Türkmenin nesil ağacını yetiştiren şecerenin başı Oğuz Han'ın ruhundan gelmektedir.

“Altın yayın müjdesi” aslında daha da eskiden yansımaktaysa da, tam bugünün müjdesidir. Çünkü, yetenekli yazar bu müjde ile bugünkü okuyucunun gönlündeki boşluğu doldurmaktadır. Bu ise büyük bir yeteneği gerektirir. Okuyucusunu “Hatap Galası”ndan kurtarır, ona hakiki kaleyi, “Tak Gala”yı gösterir. Bu alelâde bir gösterme değildir. Eski Türkmenin yerleşikliğini, mekânını takip etmek için verilen sağlıklı bakış açısı içeren bir tavsiyedir. Daima ata hevesli olan kendi okuyucusunu ata bindirir, kendisi de Türkmenin baş şeceresinin geri dönen şahsiyeti olan “Oğuzun ak atı”na biner. İşte size edebî gerçeğin en iyi örneği. İşte size sahra Türkmeninin hiçbir zaman uzak olmadığı ve olamayacağı atı. Bugün Türkmen onu bütün dünyaya örnek olarak devlet düzeyinde resmi nişana çevirmiş, nişanların en iyisine baş köşede yer vermiştir. İşte bu, durgunluk devrinde “Türkmen bedevinin modası geçer mi?” şeklindeki soruya bağımsızlık devrinde verilen cevaptır.

Yazar kendi okuyucusunu Selçuk Bey'in iki vasiyeti ile tanıştırtır. Bunlardan birincisi kendi terbiyesinde yetiştirdiği torunları ile ilişkilidir, yani Çağrı ile Tuğrul'a kendi oğlu gibi bakmasını Aslan Han'a vasiyet eder. Onun ikinci vasiyeti ise göç ile ilişkilidir ve Oğuz Han'ın altın yayının bulunduğu yere, hakiki Oğuz yurduna, Horasan'a göçülmesi vasiyetidir.

Oğuz Han'ın kendi torunları arasında dağıttığı yedi mirasını, yazar değişik bir uslûpla okuyucuları ile edebî şekilde paylaşmaktadır. Elbette, yedi miras da eskiden gelen bir Oğuz-Türkmen âdetidir. İşte, bu yedi miras: 1. Ad, şan, şöhret, 2.

Yer, yurt, eski Türkmen dilinde ocak, 3. Damga, nişan, mühür, 4. Kuş, bahtın, kutluluğun nişanı, 5. Ata rengi, kendine has özellik, 6. Et, yedi kemiğin kendine özgü parçaları, 7. Oturuş şekli.

Yazarın yine kendine has anlatım özelliklerinden biri de romanlarının her bir bölümünün başında, okuyucusuna tarihî gerçeği kendisinde toplayan faktörleri olduğu gibi ortaya koymasıdır. Bir yandan okuyucuya tarihten örnekler verilirken (çünkü; okuyucunun buna ihtiyacı vardır, önceleri tarihi olduğu gibi öğrenememesini gizlemenin de gereği yoktur), verilen bu bilgiler, diğer yandan, eserin içinde baştan sona vurgulanan hadisenin doğru anlaşılmasına büyük fayda sağlamaktadır. İşte, bu da yetenekli yazarın diğerlerine benzemeyen cömertliği olarak ortaya çıkan vasfının bir işaretidir.

Yazar kendi eserlerine aldığı her bir edebî detayı, Türkmenin eski millî kimliği ve eski ruhî köküyle yoğurmadan, kendi içindeki lezzeti vermeden geçmemektedir. Torunları ile pazara çıkan Selçuk Bey'in dikkatini çeken şey, bir tacirin sattığı üç ayaklı bir şamdandır. Aslında edebî gerçeğe göre Selçuk Bey'in dikkatini çekmiş olan bu şamdan vasıtasıyla, usta yazar, Oğuz atamızdan kalan bu mirasa, büyük bir incelikle gerçek hayata uygun olarak okuyucunun dikkatini çekmeyi başarır. Böylece yazar, Türkmen saç ayağının sırlı perdesini çok daha öteden, daha derinden açmaktadır. İşte bundan sonra yazarın edebî ustalığı ile okuyucu birbiriyle bağdaşan iki soru ile karşı karşıya kalır. Bu sorulardan birincisi, romanın iç kahramanı Oğuz Han'ın manevî şahsiyeti vasıtasıyla verilen "Bu üç ayak nedir?"; ikincisi de romanın yazarının tam kendi şahsî sorusu olarak ortaya çıkan "Kadim Türkmen Devleti'nin saç ayağı tılsımlı teorisi nasıl olmuştur?" sorusudur.

Görüldüğü üzere, ilk kez Oğuz Han döneminde cevaplanan sonra da Karahanlı Devleti'nin siyasetinde dile getirilen bu teoriyi eserin yazarı, eskiden kalan nüshalardan süzüp almayı başarmış ve Türkmen edebiyatında ilk kez ve yeni verilen eserin, enfes bir şekilde, tarih düzenine yerleştirebilmiştir. Böylece yazarın eserindeki edebî üçgen ortaya çıkar. İşte, bu edebî

üçgenin saç ayağı şeklinde yerleşen köşeleri: “insan, ülke, fikir”, “insan, vatan, idrak”, “şahsiyet, devlet, siyaset”tir. Yazar bu düşünceyi ele alarak yeterince işlemekte ve sonunda Türkmenin bakış açısı esasında devletin sarsılmaz sütunlarını yerli yerine oturtmaktadır.

Romandaki “Boz atlyny getiren gyzlar” (Boz atlıyı getiren kızlar) adlı bölüm eski Oğuz-Türkmen millî geleneklerinin bir destesi gibidir. Oğuz gecesi, boz atlı, gülyaka (broş), çeyiz halısı, kızların “moncukattı” oyunu Türkmenin eski geleneklerinin nişanlarıdır. Döndi evlenmek için “Oğuz gecesi”ni bekler, burada yazar, o gece “boz atlı” gelirse, işin yolunda gideceği inancına işaret etmektedir. Yazarın bu bölümü, farazî bir bölüm olsa da, eski Türkmen-Oğuz medeniyetinin gerçek örneklerini tam olarak göstermeye yeterlidir. Eserdeki “Oğuz gecesi” bugünkü Nevruz bayramıdır, “boz atlı” halk arasındaki inanca göre Hızır’dır, kızların oyunu ise günümüzde Türkmen halk sözlü geleneğinde muhafaza edilen “moncukattı” oyunudur...

Türkmen millî kimliğinin bunun gibi örneklerinin devamını biz yazarın “Alemgoşar guşanan halı” (Gökkuşağı kuşanan halı) adlı bölümünde de açıkça görebiliriz. Halı Türkmenin ürünüdür ve Türkmeni bütün dünyaya tanıtmaya gücünün yeteceği düşünülen bir üründür. Diğer bir deyişle, Türkmen halısı özellikle ele alındığında bir sanat romanıdır, onun yazarı da Türkmen kızları, gelinleri ve sevgili Türkmen anneleridir. Bu meseleyi usta yazar kendi eserinde incelikle işlemekte romanın içinde, sözü edilen halının birbiri içinden geçen grift çizgileri gibi geçmektedir. Döndü’nün elinden çıkan halı gerçekten de tam gök kuşağına benzer. Uzaktan bakıldığında, eserdeki halı romana alınan basit bir detay gibi görünmekteyse de aslında halı kendine özgü bir Oğuznamedir, Türkmen kızlarının ilmek ilmek yazdıkları Oğuznameleridir.

Yazarın eserini okuduktan sonra şöyle bir sonuca gelmek mümkündür: “Ey Türkmen, halı senin vatanın ile bağlantılı, halı senin aslın ile bağlantılı, halı senin tarihin ile bağlantılı, halı senin Oğuznamelerin ile bağlantılı olarak durmaktadır.”

Eserin “0 dünya göçüp gitdi” (Öbür dünyaya göçüp gitti) adlı bölümünde ise yazar, Selçuk Bey’in ölümüyle ilişkili çok gerilimli hadiseleri anlatır. Göçe hazırlık görüldüğü zaman Selçuk Bey can emanetini teslim eder. Bu acı haberi işiten uzaktan yakından herkes grup grup akın eder. Bütün milletin akın akın gelmesi Selçuk Bey’i son yolculuğuna uğurlamak içindir. Ancak yazar eserde tecrübelerine dayanarak, meselenin en karmaşık tarafını kurcalar ve bir milletin önceki inancından yeni bir inanışa geçmekteki gergin durumu ortaya atar ve toplanan meclisi eşit olarak ikiye böler. Bu bölünme Selçuk Bey’in nasıl toprağa verileceği meselesine dayanan bir bölünmedir. Eski şamanist inanışa dayanan porhanlık mı yoksa yeni dine göre Müslümanlık mı?

İşte eserde açık bir şekilde ortaya konulan mesele budur. İkisinden biri, fakat hangisi? Bu gergin durumu meydana getiren şeyin asıl sebeplerinden biri de Selçuk Bey’in bütün halkın Selçuk Bey’i olmasıdır. Çünkü o Müslüman olan Oğuzların da, Müslüman olmayan Oğuzların da aziz gördüğü, çok saygı gösterdiği büyüğüdür. Onun şahsiyeti, şanı şöhreti, iki taraf için de aynıdır. Yazarın kendi eserinde bu iki tarafı öne çıkarması boşuna değildir. Çünkü hangisi olursa olsun bir inanıştan başka bir inanışa geçme döneminde halkın yaşayışında olabilecek gerçek hadiseleri olduğu gibi göstermek için yazarın Oğuzlar arasında Adem atadan gelen millî inanç, millî his hakkında özellikle seçip aldığı önemli detaydır. Bu detayı yazar oldukça büyük bir ustalıkla esere yerleştirip, çok tartışmalı, gerilimli bir şekilde süsleyebilmiştir. Bir tarafta porhan, diğer tarafta da imam, ikisi de Selçuk Bey için, tek bir amaca yönelik olarak gelmiştir. Fakat yolları kuralları, âdetleri farklıdır.

Romandaki “İlçinin üç dileği” (Elçinin üç dileği) adlı bölüm, hacim olarak az gibi görünse de patlak veren mesele yönünden çok büyüktür. Kadim atalardan gelen âdetler, gelenek ve göreneklere göre kendi torunlarını yetiştiren Selçuk Bey bir gün onlara Oğuz Han ile ilişkili rivayeti anlatır. Yazar, bu bölümdeki olay ile ilişkili edebî gerçeği Mete Han ile bağlantılı eski bir rivayetten seçip almıştır. Bu rivayet

aracılığıyla okuyucusuna üç gerçeği, üç öğüdü anlatmak istemiştir: 1. Mertlik, 2. Namusluluk, 3. Vatanseverlik. Burada romandaki bütün bölümlerin sadece adlarının anılıp geçilmesi dahi çok yer kaplayacağından eserin genel amacı anlaşılсын diye bir parçası verilmiştir.

Asıl olan şey, edebiyata, çok anlaşılır bir dille ve halkın ruhuyla yazılan, ayağını yerden kesmeyen, tarihî vakalara normal bir insanın gözüyle bakan bir romanın gelmiş olmasıdır. Tarihî romana, şairane yorum ve psikolojik tahlil getiren, savaş sahnelerini de siyah beyazlıktan çıkaran, Sultanların dertlerine de insan gözü ile bakan yeni bir eser gelmiştir. Kısaca söylemek gerekirse, yeni Türkmen edebiyatının roman türü de kendi üst seviyesine ulaştı, diyebiliriz. Bu devirde Annagulı Nurmömmet'in romanlar serisini oluşturabilmesi de bunun açık delilidir. Bir makalenin sınırları içinde yazarın bütün romanlarını incelemek mümkün değildir. Bunun için bu kadarla yetineceğiz.

Önceki devirlerde yazılan romanlardaki boşluklar da yeni Türkmen edebiyatı devrinde yazılan romanların vasıtasıyla doldurulmaya başlanmıştır. Annagulı Nurmammet'in romanlarının yine bir özelliği edebiyat ile tarihin, edebiyat ile sanatın, edebiyat ile medeniyetin, edebiyat ile siyasetin edebiyat ile dinin, inancın, gelenek ve göreneklerin, edebiyat ile dilin, edebiyat ile hukukun, edebiyat ile uluslararası ilişkilerin kendi aralarındaki bağlantılarla verilmesidir. Bunu biz yüksek idealleri olan romancının bütün romanlar serisinden de anlayabiliyoruz. Bilinmesi gereken bir başka şey de Annagulı Nurmammet'te dönem veya zaman boşluğu olmamasıdır. Seri, en eski geçmişten bu yana vakalarla doludur.

Romanda eskimeyen ve asla da eskimeyecek bir konuya baş vurmak da bir özellik işaretidir. Romanlardaki kendine özgülüğün bir başka tarafı da millîlikle yoğrulmanın kendi uslûbuna uygun bir şekilde verilmesidir.

Yazar Osman Öde, Berdinazar Hudaynazarov hakkında: "Edebiyata her usta bir yenilik getirir", der. Biz de bu sözlerden hareketle Annagulı Nurmammet için yeni Türkmen edebiyatına benzeri görülmemiş bir romanlar serisi kazandırdığını

söyleyerek romanlar hakkındaki bu kısa sözümüzü toparlamak istiyoruz.

Yeni Türkmen Edebiyatında Drama-Tiyatro

Bu dönemi, Allamurat Garayev, “bağımsızlık döneminin draması” olarak adlandırmaktadır.[17] Yeni Türkmen edebiyatında drama yazarları bu kısa süre içinde birçok drama eserini kendi seyircilerine sundular. Buna örnek olarak; Türkmenistan’ın Mağtımğulı uluslararası ödülünün sahipleri; Türkmenistan’ın halk yazarı Gılıçmurat Kakabayev ve rejisör Türkmenistan’ın halk sanatçısı Taçmammet Mammetveliyev’in “Gala”, “Türkmennama”, Türkmenistan’ın halk sanatçısı, rejisör, Mağtımğulı uluslararası ödülü sahibi Kakacan Aşırov’un “Oğuz Oyunu”, “Deli Dumrul”, “Oğuz Han”, “Apat”; yazar Hemra Şırov’un “Celaletdin” adlı dramalarını göstermek mümkündür.

“Gala” adından da anlaşıldığı üzere, Göktepe Kalesi’ne atfedilen bir dramadır. Eser Kale’de danışma meclisi kurulduğu sırada başlar. Meclisin esas maksadı General Skobelyov’un gönderdiği mektubu tartışmaktır. Meclise Dukma Serdar, Gurbanmurat İşan, Orazmammet Han, Hanmammet Atalık, Gara Batır, Mağtımğulı Han, Garlı Sırcuk, Dağdan Yenne, Arça Serdar ve görüşmek için toplanan ahali katılır.

Evet Türkmen kendi eski atalarından gelen geleneğine sahip çıkarak, vatanın üstüne çöken düşmandan korunmak için meclis kurmuştur. Eskilerin “danışılarak biçilen elbise kısa olmaz” sözünü yine bir kez de hayatta tecrübe etmek istercesine herkes danışma meclisine kendi bakış açısıyla katılır. Kahramanların arasında hararetli, fevri olarak tartışanlar olduğu gibi, akıllı fikirli bilgeler de vardır:

Atalık:

Gyljyňy syrmaga gyssanma, goçum,
Gykuwlap gaytardan gala bu goşun...
Rehimi ýokdur. Pähim eýle teke,
Bi jonruk gylyjyň kär etmez topa.

Gara Batır:

Boz bedewne har getirseň,
Uz gylyjyňa ar getirseň,
Injamazmy pederler?
Gurbanmyrat Işan:
Kim name diýse-de, bir zady biliň:
Söweşsiz ýurt bermek-ölümdir, ölüm.
Aslyň önünde-de gysgadyr diliň,
Nesliň önünde-de gysga bar diliň,
Messebiň, mertebäň manysyn bilmän,
İliňe, dinine ikilik etsen,
Doğanyň-dogmanyň bolmazmy des-deň?!

Yukarıdaki örnekler her bir tarihî şahsiyetin, kahramanın nasıl yer edindiğini, Türkmenlerin üstüne çöken tehlikeye nasıl bir bakış açısının olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

Yazarlar eserdeki diğer kahramanların da karakter özelliklerini bu şekilde açığa çıkarmışlar, kahramanca bir savaş başladığında, savaş devam ederken ve savaş Türkmenler için kötü sonuçlandığında hadiseleri, kahramanların hareketlerini, duygularını, üzüntülerini, düşmana olan nefretlerini etkili ve edebî şekilde beyan edebilmişlerdir. Genellikle, şairane özellikli, edebî yönü ustaca verilmiş, dinî kaidelere felsefî bakış açıları yönünden zengin, Türkmen hayatının millî yönünü, kahramanlık özelliğini iyi açabilen bu trajedi, yeni Türkmen dramasının başarılı başlangıcını en üst seviyeye çıkarmayı başarmıştır.

Vatanseverlik, kahramanlık ruhuyla yoğrulan “Gala” oyunu seyircilerin gönlünde, Türkmen tiyatrosunu özel bir hadiseye dönüştürmüştür. Türkmenistan’ın devlet başkanı Saparmurat Türkmenbaşı bu esere büyük değer vermiş, oyunda emeği geçenlerin bir kısmına saygıdeğer unvanları ve Türkmenistan Magtımguılı uluslararası ödülünü uygun görmüştür.[18]

Drama yazarları G.Kakabayev ve T.Mämmetveliýev’in

“Türkmennama” adlı ikinci piyesi de önemli bir konuya atfedilmiştir. Yazarlar bu eserlerinde de halkın dillere destan tarihine baş vurarak, Türkmenlerin asırlar boyu birliği, devletliliği amaç edinerek geldiklerini ifade etmeyi hedeflemişler ve bu maksatlarına ulaşmak için çeşitli devirlerde yaşayan Türkmen bilgelerini, hanlarını, serdarlarını, sıradan insanlarını belirli şartlarda buluşturmak, “canlandırmak” ve onların hareketlerini, konuşmalarını, düşünce ve hayallerini okuyuculara ulaştırmak, okuyucu ve seyirciyi dramada Salır Kazan, Gorkut Ata, Soltan Sancar, Dövletmämmet Azadi, Uğurlu Han, Halnepes Serdar, Dövletali Han ve Türkmenin diğer tanınmış şahsiyetleri ile buluşturmak konusuna önem vermişlerdir.

Genellikle, ünlü rejisör T.Mämmetveliyev’in bugüne kadar sahnelenen oyunları Türkmen dramasının yeni gelişimine, kalkınışına büyük faydalar sağlamıştır. Onun “Babagammar” oyunu, “Alemgoşar” tiyatro festivalinin (Aşgabat 1992) saygın ödülüne lââyık görülmüştür.

Tarihî köklerimize, Türkmen tarihinin şanlı olaylarına dayanarak, başka piyesler de ortaya konmuştur. Bunlar da rejisör, drama yazarı Kakacan Aşırov’un “Oğuz Oyunu”, “Däli Dumrul”, “Oğuz Han”, “Apat” dramalarından ibarettir.

Yeni Türkmen edebiyatında meydana gelen dramanın geçmişimizin büyük yazılı abidelerine müracatının yerinde oluşu konusunda, tanınmış drama yazarı Aşır Mämiliyev şöyle yazmaktadır: “Millî tiyatro, sanatın diğer dallarından öne geçerek “Gorkut Ata” gibi incilere baş vurmuştur. Bir ya da iki kez değil, birçok kez bu olağanüstü hazinemiz, millî tiyatronun bugüne kadar görülmedik yönünü gözler önüne sermiştir. “Gorkut Ata”ya müracaat etmek için, seyircinin millî köklerini bulmak gerekir.”[19]

Dramaturg Kakacan Aşırov’un “Oğuz Oyunu”, “Däli Dumrul”, “Oğuz Han”, “Apat” adlı eserleri eski Oğuzların şan şöhreti, onların kahramanlıkları hakkındaki dramalar grubunu oluşturmuştur. Yazar “Oğuz Oyunu” dramasında Oğuzların kendi yurduna, halkına, sözüne vefalılığını okuyucu ve seyirciye ulaştırmak için Salır Kazan’ın oğlu Oraz’ın Gävürlere esir düşmesi

hakkındaki olayı esere konu olarak almıştır. Bu dramadaki vakaların hepsi sıradan olsa da onlar dramanın kapısından geçtikten sonra çeşitli gelişmelere sahip olur, edebî söz şekline girer. Oraz ile Gāvürlerin arasındaki karışıklık, bir bakıldığında oyuna, bir bakıldığında da gerçeğe benzemektedir. Oraz, Gāvürlerin önünde kaya gibi sağlam durur, yurduna, il gününe vefalı kahraman hükmünde konuşur:

Oraz:

Galyň Oguz ilinde
Atam bar Gazan atly.
Daýym bar şir haybatly.
Öz aslym bar, öz köküm bar,
Öz kökümden dänmenem.

Bunun gibi vatanseverliği gösteren örnekleri, Salır Gazan'ın, Burla Hatun'un, ozan ve beylerin monologlarından da getirmek mümkündür.

Genellikle, bu drama, sevinçli, şairane, trajikomik, Oğuzların yiğitlik, vatanperverlik eğilimiyle yoğrulmuş, kısacası olgunlaşmış bir eser olarak ortaya çıkmıştır. Bu ise A.Garayev'in de sözüyle "Kakacan Aşırov'un rejisörlük ustalığının, dramaturgluk olgunluğunun en üst seviyeye ulaştığına şahitlik etmektedir." [20]

Yeni Türkmen edebiyatının en olgun seviyede sahneye konulan ve başarılı çıkan drama eseri K.Aşırov'un "Däli Dumrul" oyunudur. Bu konuda tiyatro araştırmacısı I.Myagkova, çok yerinde olarak şöyle belirtir: "K.Aşırov öncelikle piyesteki olayları halk oyunlarının ahenginde şekillendirmiştir. Dramaturgluk hissi olan yazar daha sonra gizlice seyirciye hissettirmeden, piyesin ahenginde ve vaka gelişiminde beklenmedik, güçlü bir değişmeyi yapar." [21]

"Däli Dumrul"da Dumrul'un kuru bir dere üzerinden köprü kurup, ondan geçenden geçmeyenden haraç alması, Názli Çeçek ile şakalaşması oyun gibidir. O hayatı, ölümü oyun gibi algılamaktadır, kendisini onlardan usta sayar. Azraili güreşe çağırır, Allah tealaya Dumrul'un bu kibri yaramaz ve Azrail'i

onun canını alması için gönderir. Karakter olarak keyfine düşkün, eğlenceyle yoğrulan Dumrul'a can vermek kolay gelmez. O ne yapacağını bilmeden, anne ve babasından, karısından can diler. Kendi canını kolayca vereceğe benzemez. Ancak Dumrul'da şöyle bir büyük değişiklik ortaya çıkar; kendi canının yerine ödünç can bulamadığı sırada fani dünyanın idrakine varır, insanoğlunun hayatının anlamına dikkat eder. Bu durum ise onun daima şakacı görüntüsünü değişikliğe uğratar, kemiklerini sızlatır, titretir.

Gelin, Dumrul'un baştan sona kibirliliğini birlikte dinleyelim:

“Velhasıl! Azrail dediğiniz ne kişidir ey, o, insan canını alıverir gibi. Ey Allahım, bu Azrail denileni bir gözüme göster. Savaşayım, nara çekip, çekişeyim. İyi yiğitlerin canını almaz hale getireyim. Neredesin hey, Azrail?!”

İşte dünyayı sel alsa da, topuğuna çıkmayacak Dumrul! Gelin onu töbe ettikten sonra bir dinleyip görelim:

Küfür sözler sözledim.
Çoh men menlik eýledim.
Ýaradana ýaramady.
Gökden gelen Ezraýyla emr etdi.
Ezraýyl ýer sermetdi.
Howalanyp, başa zulum salar oldy.
Hyrryldadyl, datly janym alar oldy...

Alınan örnekten de anlaşıldığı üzere vakanın sonunda Dumrul'da derinden bir değişiklik ortaya çıkar. Tiyatro araştırmacısı E. Dyupina Deli Dumrul'un zihninde olan biten değişikliklerin neticesini şöyle anlatmaktadır: “Bizim gözümüzün önünde Dumrul, fani dünyanın anlamını derinden anlamıştır, Allah Teala'nın alemi yaradış kudretine, hayatın kanunlarına boyun eğer.”[22]

Başarılı Dramaturg Kakacan Aşırov, Deli Dumrul'un övünge, kibirli, kendisinden başka güçlü tanımadan sahneye gelip,

sonunda da Azrail'e yenildiğini ve Allah'ın kudretine kanaat getirdikten sonra Müslüman olup, töbe edip misafir durumunda çıkıp gidişini psikolojik açıdan ustalıkla gösterebilmiştir. Toparlayarak söylediğimizde, derin felsefî özellikleri olan bu drama dünya tiyatro seyircilerinin sevgisini de kazanmıştır. Dramaturg Begi Suhanov: "Kakacan Aşırov tarafından "Can" tecrübî genç tiyatrosunda sahnelenen Deli Dumrul oyunu dünyanın bazı ülkelerinde gösterilerek Türkmen tiyatrosuna büyük saygınlık getirdi" diyerek çok yerinde bir tespitte bulunmuştur.[23] K. Aşırov'un Deli Dumrul oyunu dünyanın çeşitli tiyatro ödülleriyle lâyık görülmüştür. Ona "Türkmenistan'ın Mağtımçulu adındaki Halkara ödülü" de verilmiştir.

Yeni Türkmen edebiyatında yazar Hemra Şırov'un "Celaletdin" trajedisinin de kendine özgü bir yeri vardır. Eserde Selçuk-Türkmenlerinin hayatındaki trajik, üzücü vakalarla ilgili olarak Cengiz Han'ın Türkmen toprağında yaptığı kanlı savaşlar konu edilmiştir.

Tanınmış edebiyatçı Allamurat Garayev'in "Garaşsyzlyk döwrünün dramaturgiyasının galkynyşy" adlı makalesinde, trajedide Muhammet Şah'ın, Türkân Hatun'un, Celalledin'in, Timur-Melik'in tiplerinin daha da başarılı ve göz doldurucu şekilde ortaya çıktığını, yeni Türkmen dramasının, tiyatro sanatının kalkınması ve gelişim derecesinin yüksekliğinin sebebinin büyük bağımsızlıkta ve Türkmenbaşı'nın edebiyat hakkında yürüttüğü bilinçli politikalarda olduğunu söylemektedir.[24]

Yeni Türkmen Edebiyatı Araştırmaları

Bağımsızlık devrinde edebiyat araştırmaları ile ilişkili olarak da bazı eserler verilmiştir. Bunun başlangıcını Allamurat Garayev, Osman Öde gibi yazarların eserlerinde görmek mümkündür. Yazar Allamurat Garayev yeni Türkmen edebiyatının eserlerini neşre hazırlamakta da büyük hizmetlerde bulunmuştur. Onun "Garaşsyzlyk döwrüniň türkmen prozasy", "Garaşsyzlyk zamanynyň joşgunly poeziýasy", "Garaşsyzlyk döwrüniň dramaturgiýasynyň galkynyşy" gibi

makaleleri sözü edilen yeni Türkmen edebiyatı araştırmalarına önemli katkılar sağlamıştır.

Yazar Osman Öde'nin Köñül Kerweni'nin Yüki (Aşgabat 1998) adlı kitabında, üç şahsiyetin edebiyat dünyasına hizmetleri incelenmiş ve değerlendirilmiştir. "İnsanlığın mahek daşı" adlı bölümde usta yazar, tanınmış şair Berdinazar Hudaynazarov'un eserlerini incelenmektedir. Yazar Berdinazar Hudaynazarov'a "O günümüz Türkmen şiirine lirizmi getirdi" diyerek yerinde bir değer vermiştir (s. 64).

"Könül kerveninin yüki" adlı bölümde ise edebiyatın vefalı hizmetkarı, halk bilimci Mammet Sahetdurdu'nun ve oğlu Guldurdu Sahetdurdu'nun edebiyat alanındaki hizmetleri anlatılmaktadır.

"Edebiyatın ruhu-halkın ruhu" olarak adlandırılan bölümde de âlim Muhammetguly Amansahedov'un edebiyata ilişkin ilmî çalışmaları incelenmektedir.

Osman Öde'nin Ruhnama-Türkmençilik Kodeksi (Aşgabat 1998) adlı kitabında da edebiyat araştırmaları ile ilişkili bazı makalelere yer verilmiştir.

Osman Öde'nin Durmuş Nobatguly Daldir, Gövherim (Aşgabat 1998) adlı kitabında ise şair Nobatguly Recebov'un şiir yönü değerlendirilmektedir.

Dr. Salim Çonoğlu'nun Çağdaş Türkmen Edebiyatının Öncü Yazarlarından Annaguly Nurmammet'in Romanları (Ankara 2001) adlı, iki büyük bölümü bünyesinde toplayan geniş hacimli bilimsel çalışmasında, ünlü Türkmen romancısı Annaguly Nurmammet'in "Tabut", "Alem-jahan", "Nuh Tupany", "Oğuz Yurdu" gibi Türkiye Türkçesine de aktarılan romanları bilimsel esaslarla araştırılarak yerli yerince değerlendirilmiştir.

Kısaca söylemek gerekirse, yeni Türkmen edebiyatını araştırma, döneme uygun hareketini devam ettirmektedir. Önceki yıllardan farklı olarak edebiyat araştırmalarının sınırlarının bütün Türk dünyasına da yayıldığı söylenebilir.

Doç. Dr. Berdi SARIYEV,

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi / Türkiye.

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 19 Sayfa: 849-859.

Kaynaklar:

- ◆ Çonoğlu, Salim, Çağdaş Türkmen Edebiyatının Öncü Yazarlarından Annagülü Nurmemmet'in Romanları, Ankara 2001.
- ◆ Halk, Vatan, Türkmenbaşı, Goşgılar ve Poemalar VI, 1995-1996, Aşgabat 1997.
- ◆ Halk, Vatan, Türkmenbaşı, Hekayalar ve Povestler VII, 1991-1996, Aşgabat 1997.
- ◆ Halk, Vatan, Türkmenbaşı, Pyesalar IX, 1991-1998, Aşgabat 1998.
- ◆ Öde, Osman, Durmuş Nobatgulu Däldir, Göwherim, Aşgabat 1998.
- ◆ Öde, Osman, Köňül Kerveniniň Yüki. Aşgabat 1998.
- ◆ Öde, Osman, Ruhnama-Türkmençilik Kodeksi I, Aşgabat 1998.
- ◆ Recebov, Rahman, Lirik Mazmun ve Şıgır Sungatı. Aşgabat 1968.
- ◆ Sarıyev, Berdi, "Tarihimiz taraslanan tesviri ya-da Türkmen Ruhnamasının Gadımı Gözbaşının Gözleğinden", Edebiyat ve Sungat Gazeti 19 Noyabr (Kasım) 1999.
- ◆ Sarıyev, Berdi, "Oğuz Yurdu hakkında", Bilge (Güz), 22, Ankara 1999.
- ◆ Türkmen Edebiyatı Antolojisi I-II, T. C. Kültür Bakanlığı yay. Ank. 1998.

Dipnotlar :

- [1] Dutar; iki telli Türkmen sazı.
- [2] Kadın elbisesi için elde dokunan bir tür ipek kumaş.
- [3] Öde, Osman, Köňül Kerveninin Yüki. Aşgabat 1998, 89.
- [4] Orazgılıcov, Y., O. Kuzmin, "Aygıtlı Âdim romanının hasratlı ıkbalı", Türkmen Arhivi Dergisi, 1994, 1-2: 36-93.
- [5] Rahmanov, Ata, "Gorkut Ata eposı ve durgunluk yılları", Garagum Dergisi, 1998, 2: 147-15 8.
- [6] Orazov, A., "Halkın Ruhî Hazinesi", Türkmen Edebiyatı Antolojisi, I. c.: 31, T. C. Kültür Bakanlığı Yay., 1998 Ankara.
- [7] Öde, Osman, Ruhnama-Türkmençilik Kodeksi, I. kitap, Aşgabat 1998, 5.

- [8] Geldiyev, G., "Berdinazar Ağa Türkçe Gepleyär", Edebiyat ve Sungat Gazeti, 1-nci Yanwar (Ocak) 1998.
- [9] 'Benim adresim Sovyetler Birliği'.
- [10] Öde, Osman, Ruhnama-Türkmençilik Kodeksi, I. kitap, Aşgabat 1998, 6.
- [11] Halk, Vatan, Türkmenbaşy, Goşgular ve Poemalar-1995-1996, VI. c., Aşgabat 1997.
- [12] Çonoğlu, S., Çağdaş Türkmen Edebiyatının Öncü Yazarlarından Annaguly Nurmämmed'in Romanları, Devran yayınları, Ankara. 2001, 535s.
- [13] "Oguz Yurduna Sıyahat", Edebiyat ve Sungat Gazeti, 2, 4-nji Iyun 1999.
- [14] "Oguz Yurdu", Edebiyat ve Sungat Gazeti, 4, 18-nji Iyun 1999.
- [15] Atagarriyev, Y., "Oğuz Yurdu", Nesil Gazeti, 3, 11 Iyun 1999.
- [16] Täze Türkmen Edebiyatı, Altın Asra Gadam Basyan Türkmenistan. Altın Asra Girerken Türkmenistan. Turkmenistan On The Eve of the Golden Century. Ankara 2000, 129.
- [17] Garayev, A., "Garaşsyzlyk Döwrüm Dramaturgiyasynm Galkynışy", Halk, Vatan, Türkmenbaşy, Aşgabat 1998, 7, 9.
- [18] Garayev, A., a.g.e., s. 17.
- [19] Mämiliyev, A., "Milletin kämillik nişanı", Diyar, 1995, No: 9, 28
- [20] Garayev, A., a.g.e., s. 22.
- [21] Myagkova, I., "Teatr", Moskova Dergisi, 1992, No. 6.
- [22] Turkmentskaya İskra gazeti, 7 Aprel 1999.
- [23] Türkmen Medeniyeti Dergisi, 1993, No: 1, s. 33.
- [24] Garayev, A. a.g.e., 27. Edebiýaty öwreniş